

Et gjensyn med «Faget som ville være naturvitenskap»

Faksimile fra aprilutgaven av Psykologtidsskriftet.

Smedslunds fagkritikk gir nye tanker og ny kraft til en 40 år gammel kronikk[1].

TEKST

Paul Moxnes

PUBLISERT 7. juni 2017

FAGKRITIKK

JAN SMEDSLUND HAR de siste årene gjort det til sitt varemerke å fremsette påstander av typen 1) at psykologien ikke er noen velfundert enhetlig vitenskap, 2) at det kan reises tvil om faget overhodet kan være en empirisk vitenskap som kan danne grunnlag for profesjonelt arbeid, 3) at de akademiske psykologene har havnet i en århundrelang blindgate, og 4) at psykologene må gi opp drømmen om å bygge akkumulerende ny empirisk kunnskap.

Hans essay i aprilutgaven av Psykologtidsskriftet vekket til minne en kronikk jeg skrev for Dagbladet for 40 år siden^[2]. Den gang skrev jeg at i psykologien legges ikke stein møysommelig på stein, at vi mangler et grunnfestet system for viten, og at teorier og teknikker har en tendens til å gravlegges ikke lenge etter deres opphavsmenn.

Jeg mener dessverre at Smedslund har rett.

Kritikken fra 1970-tallet

På 70-tallet var jeg en ung forsker, nytilsatt i fast stilling og nettopp ferdig med doktorgradsarbeidet, og ønsket å smelle av noen kritiske kronikker om psykologien og den sosialvitenskapelige forskningen. «Smellet» gikk stort sett upåaktet hen, selv om jeg lente meg på den tids mest profilerte kritiker av psykologisk kunnskap, professor Sigmund Koch. Hans budskap til oss unge var at den vitenskapelig psykologien var historien om en illusjon. Utsagnet bekreftet hva jeg som stipendiat i mitt stille sinn hadde følt og tenkt. Så satte jeg like så godt i gang med en smule offentlig tilgrising av det reiret jeg nettopp var tilsatt i. Den vitenskapelige psykologien var blitt 100 år, men fremsto for meg som langt mer umoden enn den var fremstilt som i lærebøkene fra studietiden. Jeg fikk meg ikke til å synes at jeg nå i rollen som forsker drev med «ordentlig» vitenskap. Kanskje var kronikken et produkt av en (ubevisst) forhåpning om å få høre fra autoriteter hvor feil jeg tok? Men fra psykologene hørte jeg ingenting.

**«Psykologiens mulighet til å
bestå som velfundert enhetlig
vitenskapelig i 100 år til synes
mager»**

Gjensyn med gammel kritikk

Etter å ha lest Smedslunds kritikk tenkte jeg at det kunne være litt interessant å hente frem noen av momentene i kronikken fra den gang, fordi de fortsatt virket relevant:

I psykologien og andre samfunnsvitenskaper, langt mer enn i naturvitenskapene, er forskeren selv med på å skape et bilde av det han utforsker som samtidig påvirker dette. Forskeren kan umulig leve opp til et, ofte misforstått, ideal om nøytralitet, objektivitet og interesseløshet. Forskeren kan ikke, om han aldri så mye måtte ønske det, være en uhildet og mekanisk registrator og katalysator. Forskeren er selv fanget av sin kultur, sitt livsforhold og sin bakgrunn. Og dette vil nødvendigvis sette farge på det forskningsresultatet han presenterer og det vitenskapssyn han forfekter. Er det da slik at psykologen kan vise til kunnskap som er fullt ut pålitelig? Er hans vitenskapelige utgreiinger ikke annet enn godt kamuflerte (også for ham selv) meninger, holdninger og interesser? Det er fristende å hevde nettopp dette. Psykologien (og for det meste også psykiatrien) kan da heller ikke vise til noen etablert form for viten eller kunnskap ut over kunnskapen om disse vitenskapers egen begredelige historie. Psykologien og psykiatrien har hittil hatt det til felles at de begge er forbrukere av teorier og metoder etter bruk-og-kast prinsippet. Og dette har lenge vært en pinefull kjensgjerning for de psykologer som ønsker å sammenlikne seg med naturvitenskapen. For i psykologien er ikke stein møysommelig lagt på stein, kunnskap på kunnskap

som f.eks. i medisin og fysikk. I psykologien har ennå ingen elev kommet lenger på mesterens vei enn mesteren selv. Et grunnfestet system av viten eksisterer ennå ikke. Tvert imot har teorier og teknikker hatt en tendens til å bli gravlagt ikke lenge etter deres opphavsmenn.

Psykologiens (og psykiatriens) historie er stort sett en samling av foreldete og avlagte forestillinger. Til og med det hittil største byggverket innen psykiatri og psykologi – psykoanalysen – er i dag på god vei til å bli historie. Nye retninger som sosial atferdsteori (Bandura), transaksjonsanalyse (Berne) og miljøterapeutiske samfunn (Jones) er i ferd med å tilkjempe seg sin del av det psykologiske markedet.

Etter nye 40 år kan listen over retninger som har kommet og gått, forlenges. Systemisk teori, narrative og språkfilosofiske tilnærminger, ja, selv kognitiv terapi møter etter hvert motbør. Men nye retninger kommer til (som emosjonsforskningen), slik at vi kan fortsette som før.

Ikke ett, men flere fag

Inspirert av Sigmund Koch mente jeg at «Psykologisk institutt» burde erstattes av «Institutt for psykologiske studier», slik at vi ikke ble forledet til å tro at det finnes en enhetlig vitenskapelig erkjennelse kalt «psykologi». (Slik sett er det kanskje et sunnhetstegn at vi har fått flere masterstudier i psykologi i tillegg til profesjonsstudiet – det forteller jo at faget er mange fag.) I kronikken skrev jeg:

Forskere innen psykologi og psykiatri har ingen enhetlig faglig erkjennelse å vifte med. Det forskningen stort sett har gjort på disse 100 årene er å utvikle et vitenskapelig språk på grunnlag av klassifiseringer og opptegnelser av menneskelig atferd. Men dette gir ingen ny kunnskap, bare et nytt språk.

Det er på tide at psykologien kaster av seg sin vitenskapelige ham og fremstår som det den er – nemlig en tjener i en interessekamp, en anskuelsesform, og et administrativt system som er ment å ivareta visse behov i samfunnet. Den som vil benyttes seg av en psykolog, vet neppe hva han får. Til tross for psykologlov og 6–7 års utdanning har psykologene ikke stort annet til felles enn et fagspråk, og knapt nok det.

Bricoleur

Smedslund mener at rasjonalet for profesjonell psykologi kan ligge i sunn fornuft og en bricoleur-modell – en slags altnuligmann som forholder seg til det konkrete (unike personer i unike livssituasjoner), og da har abstrakte målbare variabler meget begrenset verdi. Jeg mener som Smedslund at psykologien må forkaste empirisk forskning i henhold til det ortodokse naturvitenskapelige paradigmet. Den gang skrev jeg:

Tilbake blir psykologien likevel som *fag*, ikke som ortodoks vitenskap. Det er som *fag* psykologien de siste årene er blitt kjent, og det er ut fra samfunnets

behov for et slikt fag at psykologien er vokst fram. Psykiatrien (ikke psykologien) har gjort sine «behovsanalyser». Disse viser at 30 % av unge norske menn, 20 % av skoleungdommen og 30–50 % av almenpraktiserende legers pasienter har psykiske lidelser i en eller annen form. Spørsmålet blir da ikke *om* behovet for ekspertise finnes, men om *hvem* som skal administrere/behandle all denne «patologi» – legene, psykologene, lærerne, sosionomene, juristene, ergo-terapeutene, sykepleierne, fengselsbetjentene, prestene, diakonene, foreldrene?

Siden jeg skrev kronikken, har psykologene vokst frem som en ressurssterk gruppe, som også har produsert en rekke data som gir nyttige, men kontekstavhengige innsikter – ikke generelle lovmessigheter. Som også Smedslund skriver: «Empirisk forskning i psykologi kan (...) bare gi resultater som er tidsbegrenset og lokale.» Eller med 40 år gamle ord:

Det beste av denne litteraturen tar da heller ikke – å la naturvitenskapene – sikte på å konstatere de evige fenomener, men nøyer seg med å beskrive en begrenset og foranderlig type av erfaringer. For psykologien representerer en type viten som stadig overskrider seg selv. Forskning og erfaringer avstedkommer mer en prosess enn en endelig avklaring. Den er nok avdekkende, men det den konstaterer vil alltid ha begrenset gyldighet. Det som er sant i dag er ikke nødvendigvis sant i morgen. Naturvitenskapene viser forakt for psykologiens «uvitenskapelighet» og forstår ikke dens «panta réi». Men for psykologen betyr det at han må lære hurtig. Gjør han ikke det, blir han fort et fossil i eget fag.

Idag

I dag, 40 år og noen millioner studier senere, føler jeg fasiten er nær. Psykologiens mulighet til å bestå som velfundert enhetlig vitenskapelig i 100 år til synes mager. Det har vokst frem et stort og økende antall kritiske stemmer til psykologiens vitenskapelige grunnlag.

På mitt eget fagområde, sosialpsykologien, har vi de siste årene fått dokumentert faglig juks av tidligere ukjente dimensjoner gjennom Stapel-skandalen, en skandale som synes å ha foregått også på systemplan, ifølge Tilburg-universitetets granskningskommisjon. Og som alle nå vet, klarer den empiriske psykologien bare å reprodusere tidligere funn i mindre enn halvparten av tilfellene. Kanskje tøyet også jeg mine data i doktorgraden noe – i hvert fall prøvde jeg å fortolke dem slik at bildet jeg ble sittende igjen med, ble vakrest mulig. Og det har fungert godt i min psykologiske praksis.

Fortsatt finner jeg glede i artikler med empiriske data som skaper merforståelse i en i hovedsak konseptuell sammenheng. Teori, når den er bygd på systematisering av egne og andres tanker og erfaringer, er godt nok for meg. Teorier kan jeg bruke i egen praksis med langt større nytte enn kunnskaper om korrelasjoner og effektstørrelser, selv om

disse skulle være hentet fra meta-analyser – for heller ikke disse er lenger helt til å stole på.

I årevis har jeg hatt en fantasi om et avskjedsbrev til min arbeidsgiver som lyder slik (hentet fra nyutgivelsen av min bok *Fasettmennesket*):

I came to the science of psychology not to participate in an endless debate, but to find some facts. I have, after more than thirty years of fact-finding efforts, come to the conclusion that any significant facts are not possible to restore. I therefore resign my role as a professor of psychology from the approved date. Sincerely, Paul Moxnes

Hvor går fremtiden? Sannsynligvis vil vi få nye hundre år med målinger av psykologiske variabler, med magre, men likevel løfterike resultater – mange nok til å holde håpet oppe og gjøre akademikere lykkelige.

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 55, nummer 6, 2017, side 572-574

TEKST

Paul Moxnes, psykologspesialist, professor i organisasjonspsykologi, gjesteforsker Psykologisk institutt, UiO